

Scott YENOR

Reabilitarea vieții de familie

*O expunere a limitelor
ideologiilor moderne*

Traducere din limba engleză de Irina CREȚU

Cartea Românească
EDUCAȚIONAL

CUPRINS

<i>Prefață și mulțumiri</i>	9
1. Un nou regim de familie?	13
Partea I. REVOLUȚIA CONTINUĂ	31
2. Feminismul și abolirea genului	37
3. Liberalismul contemporan și abolirea căsătoriei	65
4. Dincolo de reprimarea sexuală	95
Partea a II-a. LIMITE ALE REVOLUȚIEI CONTINUE	123
5. Diferențele sexuale și viața omului: despre limitele feminismului	127
Post scriptum la capitolul cinci. Despre natura feminismului moderat	161
6. Problemele liberalismului contemporan	181
7. Problema eliberării de reprimarea sexuală	203
Partea a III-a. LUMEA DE DUPĂ REVOLUȚIA CONTINUĂ	229
8. O schiță pentru o mai bună politică a familiei	233
9. Spre un regim sexual nou-nouț	249
10. Cum facem alegeri proprii: ghidul incomplet al consimțământului pentru politicile publice	283
11. Noua problemă fără nume	319
12. Dilemele abordării indirecte: păstrarea integrității familiei în modernitatea târzie	341
13. Ce ar fi de zis și de făcut	373
Note	397
Bibliografie	455
Index	479

1. UN NOU REGIM DE FAMILIE?

O revoluție sexuală se desfășoară printre noi. Toți vedem asta, dar nu toți o judecăm la fel. Unii o consideră ca fiind împlinirea promisiunilor democrate și moderne și caută mai multe metode de a o aprofunda și extinde. Pentru acești susținători, revoluția înseamnă să fii „de partea corectă a istoriei”. Ei judecă toate propunerile pentru schimbare după felul în care ele ajută revoluția să continue. Alții sunt convinși sau pretind că sunt convinși că marea revoluție este rezultatul unor accidente fericite („anii '60” sau „pilula”), dar că forțe malefice s-ar putea alia pentru a le contracara, așa că este crucial să nu renunțăm să apărăm câștigurile de până acum. Alții văd revoluția sexuală ca un element al unei revoluții democratice ireversibile și își pierd nădejdea în orice efort de a o limita. Ei se retrag sau își pregătesc retragerea din această lume nouă. Alții văd mișcarea aparent irezistibilă a revoluției sexuale ca fiind parte a revoluției democratice, dar observă cum aceasta ignoră multe caracteristici umane și compromite dezvoltarea umană și prosperitatea politică.

Această ultimă perspectivă animă această carte. Este dificil să ajungi la acest punct de vedere, deoarece foarte puțini sunt interesați de cunoașterea filosofică a căsătoriei și vieții de familie. Oamenii sunt preocupați în mare parte de controversele *de astăzi* și investesc prea puțin timp și energie pentru a înțelege mai profund ce ar trebui să facă în privința căsătoriei și vieții de familie și ce anume presupune asta. Cei care pretind că au cunoștințe filosofice își irosesc energia încercând să înțeleagă principiile filosofiei noastre *publice*, pe când tot ce e omenesc este supus schimbării potrivit voinței arbitrare a oamenilor. Acești preținși filosofi ai familiei invocă modalități de

a institui o mai mare libertate sau autonomie umană și să lase în urmă vechiul stil de viață de familie și căsnicie.

O mai bună filosofie recunoaște faptul că umanitatea nu are o plasticitate infinită. Natura umană, căsătoria și viața de familie nu pot fi făcute, desfăcute și refăcute conform capriciilor oricărui reformator pentru a ajunge la valorile pe care și le dorește acesta. Toate modalitățile de a organiza căsătoria și viața de familie cer costuri și sacrificii. Nu întotdeauna le putem vedea și e posibil să nu le căutăm mereu, dar logica naturii este acolo, în ceea ce facem și în ceea ce lăsăm nefăcut. Începutul înțelepciunii în căsnicie și familie stă în cunoașterea provocărilor naturale la care vor trebui să facă față. Nucleul ireductibil al căsătoriei și vieții de familie se bazează pe sex, procreare, educația copiilor și un cuplu (cel puțin) de adulți cu responsabilități comune. Există de asemenea o structură previzibilă a felului în care valorile căsătoriei și ale vieții de familie sunt relative, deși nu există o susținere perfectă în natură a felului în care acestea sunt structurate. Logica naturii limitează felul în care căsătoria și viața de familie sunt trăite într-un anume timp și loc.

Felul în care sunt trăite reflectă felul în care înțelegem și ierarhizăm iubirea, independența, egalitatea, dreptatea și comunitatea. Să luăm în considerare câteva exemple. Atenția acordată familiei extinse și responsabilității inter-generaționale caracteristică familiilor aristocrate, afectează libertatea individuală, atașamentul emoțional, justiția publică și alegerile. Atenția acordată independenței din cadrul căsniciei, caracteristică mai degrabă democrației moderne, afectează comuniunea din cadrul căsniciei și responsabilitatea pentru nepoți sau bunici. Atenția acordată iubirii romantice în căsnicie poate afecta stabilitatea, rezistența și grija pentru „valorile externe”, cum ar fi copiii sau proprietatea.

Diferite comunități politice tind să aibă structuri familiale și ierarhii ale avantajelor diferite sau *regimuri de familie* diferite. Prin *regim de familie* înțeleg modalitatea prin care se disting preocupările pentru viața de familie valoroase de cele mai puțin valoroase, de a asocia rușinea sau onoarea, de a se raporta la mândrie și lipsa de preocupare pentru acțiuni în cadrul căsătoriei și vieții de familie, de a imagina felul în care diverse

preocupări ale căsătoriei și ale vieții de familie relaționează una cu cealaltă într-un anume timp și loc. Conform lui Aristotel, așa cum numărul regimurilor politice pare a fi limitat, și numărul regimurilor de familie este limitat. Schimbările semnificative ale căsătoriei și vieții de familie, începute în întreaga lume occidentală și nu numai în anii 1950 și 1960, marchează, în analiza finală, o înlocuire a sistemului de familie și căsătoriei de tip vechi, care duce la dependență, cu un sistem axat pe autonomie (mai multe pe acest subiect imediat). Căsătoria și viața de familie sunt interacțiuni complexe ale naturii și regimului politic sau al culturii și legii (cum spunem astăzi). Căsătoria și regimul de familie urmează logica naturii, arătând puterea și durabilitatea acesteia. Există diferite regimuri de familie ce demonstrează puterea și durabilitatea regimurilor politice, dar nu există un număr infinit de forme ale căsătoriei și ale familiei care să împiedice posibilitatea de a studia și discuta despre aceste aspecte umane.

Regimurile de familie din „cercul fatal” al unui regim politic

Căsătoria și viața de familie sunt incluse în comunitățile politice pe care le transformă într-o anumită măsură. Ca să folosesc contextul lui Aristotel, formele de asociere umană precum gospodăria și satul, preocupate să rezolve nevoile de zi cu zi și nu numai, nu îi obligă pe locuitori să se întrebe ce înseamnă să trăiască bine. În schimb, cetățenii comunităților politice sunt liberi să se întrebe ce înseamnă să trăiască bine. Drept urmare, comunitățile politice se organizează în jurul ideilor comun acceptate, la care s-a ajuns prin discuții despre „ce e folositor și ce este vătămător, precum și ce este drept și nedrept.”¹ Deși familia și satul datează dinaintea apariției orașului, comunitatea politică există, pentru Aristotel, „dinaintea gospodăriei și a noastră”, din moment ce gospodăriile și cetățenii își iau caracterul din comunitatea politică în care locuiesc. Plasarea unei gospodării într-o anumite comunitate politică oferă gospodăriei o nuanță asemănătoare principiilor de avantaje și justiție cuprinse în *regimul* politic al comunității: stilul de

viață sau înțelegerea comună a ce e avantajos, bun și drept. Regimurile democratice manifestă o mai mare deschidere spre relații de egalitate între părinți și copiii sau soți și soții, pe când în oligarhii relațiile dintre părinți și copiii sau soți și soții sunt ierarhice². Toate comunitățile politice înțeleg doar parțial ce înseamnă să trăiești bine, punând accent pe o parte a dreptății și o deosebită înțelegere a ce e valoros și avantajos pe seama altora. Toți vor doar o parte din adevăr, dar nimeni nu înțelege adevărul întreg când vine vorba de administrarea unei cetăți. Toate regimurile „se apropie într-adevăr de oarecare dreptate, însă numai la un anumit grad, dar nu de dreptul absolut, pe care nu-l stabilesc nici unii, nici alții.”³

Recunoscând caracterul parțial al fiecărei comunități politice înseamnă să spui că acestea sunt clădite pe opinii contestate și contestabile despre ce este bine, adevărat și frumos. Putem spune ca Sf. Augustin că o comunitate politică sau un popor „este un grup de ființe rezonabile legate de o înțelegere comună asupra a ce iubesc”⁴, deși nimic din ce iubesc ei nu poate cuprinde tot ce poate fi iubit. Ne putem imagina, ca Socrate în scrierile lui Platon, că educația cetățenilor este asemenea unor prizonieri într-o peșteră în care poezii reflectă pe perete umbre care formează opiniile lor despre ce e avantajos, bun, frumos și corect⁵, deși niciuna dintre opinii nu este completă ca *ideea* binelui și a frumosului. Cum spunea Alexis de Tocqueville, „o societate există doar când un mare număr de oameni văd un mare număr de probleme sub același aspect, când au aceleași opinii asupra unui mare număr de subiecte; în sfârșit, când aceleași fapte fac să se nască aceleași impresii și aceleași idei” și urmărind ideea că „structura socială și politică a unui popor îl predispune la anumite credințe și la anumite gusturi care apoi se înmulțesc fără dificultate; iar, pe de altă parte, chiar aceste cauze îl abat de la anumite idei și de la anumite înclinații fără ca el să-și dea osteneala și fără, ca să spunem așa, să-și dea seama.”⁶

Studiul aspectelor politice arată că regimurile tind să devină mai pure, mai unilaterale și prin urmare, mai exclusiviste și extreme cu trecerea timpului; ele devin din ce în ce mai mult *ca ele însele*⁷. Un bun, o virtute sau caracteristică, importantă poate la debutul unui regim, devine de o importanță și mai

mare și în cele din urmă superioară pe măsură ce viața regimului continuă. Tocqueville, de exemplu, arată că egalitatea de condiții este „faptul generator” din democrația modernă care, așa cum arată în *Despre democrație în America*, „modifică tot ceea ce nu produce el”⁸. Pentru Aristotel, democrația (dreptatea ca egalitate sau suveranitatea celor săraci) și oligarhia (dreptatea ca inegalitate sau suveranitatea celor bogați) sunt cele mai răspândite regimuri. Democrațiile intră în declin atunci când părți ale cetății care obișnuiau să înfrâneze iubirea de egalitate sau setea săracilor de a conduce se degradează⁹. La început, oligarhiile sunt deschise mai multor tipuri de persoane și au puține pretenții legate de proprietăți, dar oligarhiile „restrâng” pretențiile și concentrează mai multă putere în mâini mai puține și mai bogate¹⁰. Aristotel nu scrie niciodată că regimurile sunt atrase neapărat de ideea de a deveni pure, deși felul în care tratează democrația în Cartea 6 din *Politica*, pe lângă altele, face să pară că acesta este scenariul cel mai probabil pentru viața politică¹¹. În timp ce regimurile se *restrâng*, ele ignoră elemente ale umanității pe care un adept al comunității politice nu le mai vede.

Din punctul de vedere al lui Aristotel, un regim poate rezista tentației extremismului, orbirii și purității prin *mixarea* valorilor predominante cu altele valori umane mai puțin dominante. De aici renumitul său regim mixt. Elementele democrației și ale oligarhiei pot fi combinate – toți pot vota, dar jurații trebuie să aibă proprietăți sau viceversa, de exemplu, sau poate fi instituită media dintre democrație și oligarhie¹². Marea dificultate în instaurarea unui regim mixt stă în faptul că „vocea” unei părți este mai ușor de auzit într-un anumit regim decât vocile din afara lui. Tentația unei democrații, de exemplu, face dificilă recunoașterea virtuților ce rezultă din inegalitățile naturale, diferența, inegalitățile în proprietate sau avere și excelența umană. Nu există un corp electoral pentru valori nedemocratice într-o democrație și un mare corp electoral se ridică pentru a expune valorile nedemocratice ca fiind elitiste, sinistre și tiranice, iar politicienii democrați câștigă putere atacând fără milă aceste inegalități.

Educația „conform cu regimul politic” menține regimurile, crede Aristotel. O astfel de educație contracarează tendința

manifestată de un regim prin aprecierea celeilalte părți¹³. Varianta educațională a amestecului politic este mai ușor de propus decât de făcut. Tocqueville suspectează că asemenea mixturi politice nu funcționează, așa cum și Aristotel vede cât de dificil este să realizezi mixturile. „Guvernarea numită mixtă mi s-a părut întotdeauna o himeră... pentru că, în fiecare societate, se descoperă în cele din urmă un principiu de acțiune care le domină pe celelalte.”¹⁴ Cu timpul apare o atracție gravitațională în politică, deși conflictele și evenimentele pot să-i ascundă direcția pentru o vreme. Tocqueville recomandă folosirea unei specii de himeră politică mixtă pentru a combate atracția gravitațională. „Întreaga artă a legislatorului” constă, scrie el, „în a discerne bine și de la început aceste tendințe naturale ale societăților umane pentru a ști unde trebuie sprijinită strădania cetățenilor și unde ar fi mai degrabă necesar ca ea să fie încetinită”. În exemplele cele mai apropiate lui Tocqueville, vremurile aristocratice concentrate pe lumea cealaltă ar putea avea nevoie de un legislator pentru a convinge cetățenii să se concentreze pe valorile acestei lumi și chiar să încurajeze „noi dorințe” ale trupului și studiul naturii apropiat materialismului. Democrațiile, înclinare să se concentreze pe bunăstarea materială, pretind oamenilor de stat „să se dedice fără răgaz ridicării sufletelor și menținerii acestora îndreptate către cer”, răspândind „sentimentul măreției și dragostea pentru plăcerile nemateriale” și atrăgându-le atenția la ce e durabil¹⁵. Oamenii de stat democrați ar găsi modalități să „vândă” virtuți nedemocrate pe considerente mai mult sau mai puțin democratice. Tocqueville este sceptic că popoarele democratice vor avea urechi să audă și inimi să iubească ce nu reflectă strict egalitatea de condiții, dar ființele umane prosperă cel mai mult într-o democrație doar apreciind aceste metode nedemocrate.

Căsătoria și viața de familie pot fi vârfuri de lance pentru purificarea unui regim politic care devine extremist. Cu cât regimul devine mai pur, căsătoria și viața de familie cel mai probabil vor reflecta noul extremism. Familiile oligarhice devin *mai* oligarhice atunci când oligarhia politică se intensifică. Familiile oligarhice pot accentua transmiterea proprietății mai presus de orice în viața de familie sau pot accentua faptul că bărbatul este capul familiei în detrimentul iubirii familiale și al

tovărășiei. Căsătoria și viața de familie pot fi de asemenea instrumentele prin care un regim poate deveni mixt sau pot fi obstacolele în calea purificării lui. Poate veni o vreme în care un cuplu căsătorit sau o familie să se opună regimului în care trăiesc și de la care primește unele idei. Să ne gândim poate la o familie creștină într-o oligarhie strictă – una care refuză să reducă legătura căsătoriei la o relație economică sau una în care tatăl își pune viața la dispoziție de bunăvoie pentru copiii săi sau pentru soție, chiar dacă el are puterea să conducă familia cu pumnul de fier. Asemenea experiențe nu pot fi înțelese în termeni de oligarhie.

Aproape la fel este și în cazul familiilor într-un regim democratic. Familiile tind să devină și mai democratice pe măsură ce democrațiile devin mai pure sau mai extreme. Familia romană sau aristocratică în sensul cel mai strict (în care tatăl are puterea absolută, arbitrară asupra copiilor și soției), scrie Tocqueville, „nu mai există” în America secolului XIX. Se mai găsesc „câteva urme doar în primii ani” de după nașterea unui copil¹⁶. Americanii din vremea lui Tocqueville aveau de asemenea un mod special de a înțelege egalitatea sexuală care onora împărțirea muncii pe sexe sau ideea că bărbatul este imaginea publică a familiei, iar femeia se ocupă de casă. Urmele inegalității și diferenței rămân chiar și în republica de mai târziu: există o oarecare autoritate parentală, mulți oameni încă se căsătoresc și locuiesc împreună, iar bărbații și femeile cred în continuare că sunt oarecum diferiți. Totuși, regimul modern de mai târziu elimină multe inegalități și încearcă, într-un fel de-a spune, să promoveze independența tuturor. Regimul de familie democratic a devenit și mai pur pe măsură ce ordinea politică a devenit mai pură; schimbarea căsătoriei și a vieții de familie încurajează de asemenea la a face o ordine politică și mai democrată. Cu cât regimul de familie devine mai pur, democrația se lovește de propriile limite. Sunt elementele din căsătorie și viața de familie atât de bine înrădăcinate în natură, în necesitate și moralitate încât o familie democrată extremistă sau purificată ar înceta să mai fie o familie în orice sens recognoscibil?

O imagine a lui Tocqueville, chiar ultimele cuvinte din *Despre democrație în America*, ilustrează soarta căsătoriei și a

familiei în cadrul regimului nostru modern. Unii oameni, scrie el, susțin „doctrine false și molâi” conform cărora forțe de neînlăturat controlează omul. Ca mulți dintre susținătorii de astăzi, ei atribuie destinului schimbarea socială sau a „părții corecte a istoriei”. Totuși, nu istoria se modifică, ci drama unui regim politic. Noi trăim într-un „cerc al destinului” pe care nu-l putem părăsi, dar în mijlocul căruia suntem „puternici și liberi”. Modernitatea este un „cerc al destinului” în politica și regimul de familie actual. Toate demersurile legate de familie au loc într-un regim dedicat egalității de condiții (printre altele), dar ține de noi dacă această egalitate ne duce la „servitute sau la libertate, la cunoaștere sau la barbarie, la prosperitate sau la mizerie”¹⁷.

Oamenii de stat trebuie să înțeleagă natura căsătoriei și a vieții de familie și cercul destinului în care se pot desfășura. Au avut loc schimbări enorme în căsătorie și viața de familie de la apariția modernității. Când politica s-a separat de Biserică, de asemenea căsătoria s-a transformat din legământ în contract. Când comunitățile politice au oferit dreptul la vot mai multor cetățeni și au acordat femeilor cetățenia completă, independența femeilor a slăbit legăturile matrimoniale și familiale. Ajutorul social oferit de stat a devenit mai interesat de problemele din gospodărie precum educația, sănătatea și ajutorul de venit. Cu cât familiile au devenit mai puțin interesate de producția economică pentru a-și asigura nevoile zilnice, cu atât au avut mai puțini copii. În general, în timp ce principiile moderne au transformat popoarele, căsătoria și viața de familie au scăzut în importanță comparativ cu valori precum libertatea individuală și reușitele în carieră; căsătoria și viața de familie au devenit temporare; formele matrimoniale vechi au fost compromise de o mai mare acceptare a divorțului, cupluri care locuiesc împreună fără să fie căsătorite, copii născuți în afara căsătoriei și căsătorii între persoane de același sex; sexul în afara căsătoriei este mai des întâlnit; cultura ce pare necesară cultivării caracterului ce conduce la căsătorie dispare.

Dificultățile educării în privința regimului de familie se manifestă în căsătorie și viața de familie. S-ar putea să nu fie urechi suficient de interesate să audă sau opinii contrare suficient de puternice pentru a compensa. Compensarea opiniilor

și experiențelor există în căsătorie și viața de familie, totuși. Ele pot corecta regimurile politice, din moment ce nucleul ireductibil al chestiunilor permanente legate de iubire, procreare, sex și educație fac viața de familie și căsătoria mai necesare decât instituțiile justiției politice. O familie poate fi „un refugiu într-o lume fără inimă” (în cuvintele lui Christopher Lasch),¹⁸ oferind atenție și pretinzând loialitate de la fiecare individ așa cum o fac puține alte instituții. Până la un punct, familia este privată și astfel scapă cumva de efectele schimbării regimului politic.

Corecta înțelegere a regimului autonom al familiei moderne

Lumea noastră modernă are un regim de familie, un mod de a imagina căsătoria, viața de familie și iubirea. Am analizat apariția acestui regim de familie mai pur și mai extrem în *Politica familiei: conceptul de căsătorie în gândirea politică modernă* (2011). Două idei în mod special au transformat căsătoria și viața de familie în modernitate. În primul rând, căsătoria ca un contract ce cu timpul înlocuiește căsătoria fie ca un jurământ, fie ca un moment ce creează o comuniune ce transcende poziția individualistă a unui contract. În zilele noastre, oamenii se gândesc cel mai adesea la ei înșiși ca fiind liberi să stabilească termenii contractului de căsătorie – durata, forma, scopurile, profunzimea și amploarea sa. La începutul modernității, oamenii se conformau unei idei de căsătorie pe care societatea a format-o; societatea descuraja divorțul, de exemplu. În modernitatea de mai târziu, ei par să decidă singuri natura și durata căsătoriei; rolul societății a scăzut. Înainte societatea încuraja căsătoria, fiind importantă pentru perpetuarea societății prin rolul său în procreare și educarea copiilor, dar astăzi, conform deciziei *Obergefell versus Hodges* (decizia Curții Supreme ce aproba căsătoria dintre persoane de același sex) căsătoria este legată de „expresia, intimitatea, spiritualitatea” unui adult, centrate pe alegere¹⁹. Odată cu triumful contractului, căsătoria și viața de familie sunt făcute mai mult pentru individ și mai